

ШЫН

№ 40
(17841)

2010 чылдың
апрель 13,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Нийтиел-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru

Референдум

ЧАСТЫҢ АЯС ХҮНҮНДЕ

(Республиканың чону хамааты туружун илереткен)

Апрель 11-де бүгү Тыва Республиканың референдумунун хүнү. Ил хүн республиканың бадылаар эргелиг хамааты бүрүзү бодунун хамааты туружун илередир эргелиг. Тываның Чазаның Даргазы Д.В. Кара-оол республиканың ону-биле бир дөмей соңгаан. Ол одунун өөнүн ишти-биле чурттап урар чериниң аайы-биле Кызыл Кожуунун төвү болур Каа-Хем уурга, Солаан Базыр-оол аттыг улутура төвүндө 86 дугаарлыг онгулда участогунга эртенгиниң 0 шакта барып бадылаан. Оларны Кызыл Кожуунун даргазы В.Г. Луков, ТР-ниң Кадык камгалал амызының сайыды Ш.Х. Хопуяа олгаш Каа-Хем суурнуң чагырга даргазы Д.М. Ооржак уткуп алгаш, Кожуунда бадылаашкынның бо ачка чедир кандыг деңгелде чоуп турарының дугайында республиканың Баштыңына илеткедилер. Бадылап дооскаш, чыылган журналистерге Ш.В. Кара-оол дарааында сөстөрни чугаалады: «Бо үнү бистиң Тывавыстың төөгүндө онзагай хүн деп санап турар мен, чүге дээрге бо хүн тыва он улуг шиитпирни хүлээп ал турар. Ынчангаш мен база өг-бүлөм өөм ишти-биле соңгулда участогунга келгеш, Тываның келир ези дээш бодунун өмүнээмден чүм берип соңгудум. Бүдүн республикада соңгулда участоттары шупту 8 шакта ажыттынгаш, ажытын чоруда берген деп меңээ илеткеди. Чазактын мурнундан чогуур журлуг организастыг деткимчени

чедирген бис. Бо хүн онза байдалдар тургустунмайн, референдум хоойлу езугаар эртеринге бүзүрээр кижидир мен».

Каа-Хем суурнуң чагырга чериниң баштыңы Д.М. Ооржак нийтизи-биле референдумнун эртер ужурулуг хүнү амдызында онза байдалдар чокка чогуумчалыг эртип турарын болгаш ук черниң

соңгуур эргелиг хамаатыларының 15 хуузу он шакка чедир бадылаанының дугайында медээледди. Каа-Хем суурда үш соңгулда участоттары ажылдап турар. Ук суурга хамааржыр ооң ыракта турар черлеринден, чижээлээрге, «Дар» аттыг дачаларда соңгукчуларны соңгулда участоттарыне чедирер тускай автобустар организастат-

тынганын база демдегледди. Д.М. Ооржак референдумга каа-хемчилерниң идепкейлиг киржиринге, республиканың салым-хуузунга оларның боттарының үлүүн кириринге бодунун мурнундан бүзүрөп турар.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

Владимир САВИНЫХТЫҢ тырттырган чуруу.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Апрель 11 найысылал Кызылывыска дыка чылыг, аяс хүн болду. Бай-Хаактын № 25 соңгулда округу «Строительный» Культура бажыңында турар. Дүш үеинде аңаа чеде бээримге, каас-чараш дериттинген залда соңгукчулар элээн хөй болду. Комиссия кежигүннери эвилең-ээлдээ-биле соңгукчуларны уткуп ап турар болду. «Тыва Республиканың Конституциязынче өскерилгелер кириринге силер чөпшээрери силер бе?» деп айтырылгы бюллетеньни алгаш, саат чокка бадылап, «Ийе» деп харыыны бердим.

Уруук-сууруктап кээп турар соңгукчулар-биле чугаалаштым. Вячеслав Бичижикович Ондар өөнүн ишти, уруу-биле соңгуп чедип келгеннер болду. Ондар-

Валентина Прокопьевна Резаева
идепкейлиг соңгукчу.

ларның өг-бүлөзи референдумнун айтырынга кандыг харыы берген сонуургап айтырдым.

— «Ийе» деп харыыладыыс. Конституцияга өскерилгелер кирир деп турарын чүлдүгүнүп тур бис. Шынап-ла, кризистин нарын

үезинде шыдал, быравыс-биле чурттаар ужурулуг бис. Акша-төгерикке-даа, өске-даа бүгү чүүлдерге камналгалыг болурун чедип алыры чугула. Ынчангаш 162 депутаттын орнунга 32 депутаттыг болурууска-ла четчир деп бодаар мен. Амыдыралдың болгаш үениң аайы ынчап барган болганда, чогум депутаттарда буруу чүү боор. Ылангыя Тыва Республиканың УХ-ниң Төлээлекчилер палатазының депутаттары ак сеткилди-биле хүлээлгезин күүседип келгеннер деп билип турар мен. Тывавыстың хөгжүлдө-сайзыралы дээш, чоннун амыдырал-чуртталгазын чигедир дээш боттарының улуг үлүг-хуузу олар кириштиргени чугаажок. Бир эвес бүгү делегейге кризистин аарышкылыг салдары эвес болза, биез хевээр хөй депутаттарлыг-даа турар-ла турдус ыйнаан харын, ынчалза-даа амгы байдалды ап көөрге, ынча хөй депутаттарга хөй акша-хөрөңгү үндүрери дээрге, улуг төтөглекчи чорук-тур. А Тыва чуртустун бир дугаар удуртукчузунга хамаарыштыр Президент албандужаалды тургузуп турарын чөптүг херек-тир деп бодап тур мен.

Бир талазында, ол улуг хүндүткелдир. Чер-чуртувустун ат-алдарында-даа эки. Бир солундан номчудум бе азы телевизордан дыңнадым бе, Шолбан Валерьевич бир хуралга чүве бе азы бир-ле улуг чыышка чүве бе чеде бээрге: «Силерниң чуртунарның Президентизи келбээни ол бе?» — деп айтыргандыр. Даргавыс эпчок байдалга таваржып, бистиң республикавыста бир дугаар удуртукчу Чазак Даргазы деп тайылбырлаар ужулга таварышкан дээр чораан. Россияның кайы-даа регионун алырга, удуртукчулары Президентилер боор-дур, бистер чоонган бис. Президент дээрге адаарга безин аяныг ышкажыл. Ынчангаш референдумнун айтырыгларынга «Ийе» деп харыыны берген ужурум-даа ында — деп, Вячеслав Бичижикович өг-бүлөзиниң өмүнээзинден тодаргай харыыны берди. Бүгүдөгү экини күзөп байырлаштым.

Чонувустун хөй кезии бо өг-бүлө ышкаш, референдумга «Ийе» деп харыыны берген боор дээрзинге идегелим улам күштелди.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

Баштайгы түңнелдер

РЕФЕРЕНДУМ ЭРТКЕН

Республиканың Соңгулда комиссиязының баш удур дыңнадыгларындан алырга, референдум организастыг эрткен болуп турар. Тываның чурттакчыларының 83,84 хуузу азы 132 муң 416 кижик соңгулда участоттарыга кээп бадылаан. Оларның иштинде 95,36 хуузу «Ийе» деп харыыны берген бооп турар. «Чок» деп харыы бергеннер — 3,03 хуу болган. Он үш кожунда соңгукчуларның 90 ажыг хуузу кээп бадылаан. Референдумга эң идепкейлиг бадылаашкынын — сүт-хөлчүлөр берген (99,91 хуу). Улуг-Хем — 99,81 хуу, Бай-Тайга — 99,38 хуу, Би-Хем — 70, 07 хуу, Чеди-Хөл 76,39 хуу болган. Ынчангаш Тыва Республикага референдум эки эрткен деп түңнөп болур.

Светлана БАЛЧЫР.

ЧОННУҢ ИДЕПКЕЙИ

КЫЗЫЛ КОЖУУННУҢ СУК-ПАК сумузунун чону референдумга бадылаары-биле апрель 11-де эртенги шактан эгелеп соңгулда участоттарыне идепкейли-биле кээп эгелээн. Сумунун чурттакчылары Тываның Конституциязынга өскерилгелер кирири-биле чоннун бадылаашкынынга «Ийе» деп харыыны шилип алганын бадыткап, участоттарыга келгеннер.

Олар республиканың келир үези, ооң сайзыралы, хөгжүлдөзи база бурунгаар көдүрлүүшкүнү дээш сагыш човап, шиитпирлиг, шын шилишкынни кылган. Сукпак сумузунун девискээри улуг болгаш чурттакчы чонунун саны база эвээш эвес болганда, сумуга ийи соңгулда участоттарын тургускан. Дүштеки шакка чедир албан организациялар коллективтери идепкейли-биле кээп, референдум дээш шупту 100 хуу бадылаан.

Бадылаашкынга келген хамааты бүрүзү референдумну деткип, ону шын шиитпир дээрзин бадыткап турдулар. Чоннун соңгуур эргелиг улуг-даа, аныяк-даа назылыглары шупту чаңгыс үн-биле «Ийе» деп боттарының туружун илереткен.

Ажыл-херээниң база оон-даа өске чылдагааннар-биле өске черге турган хамаатылар безин чоннун бадылаашкынынга кирип, үнүн бээр-биле кээп бадылааннар. Референдум хүнүнүн ийиги чартында чоннун 92 хуузу бадылаашкынын берген. Нийтизи-биле референдумга Сукпак сумузунун чону 99 хуу бадылаашкынны кылган.

Бистиң корр.
(Уланчызы 2-ги арында).

(Төңгүзү.
Эгези 1-ги арында).

КЫЗЫЛ КОЖУУН

Кызыл кожуунун төвү Каа-Хем суурга апрель 11-де Тыванын Үндэтин Хоойлузунга өскерилгелер кириеринге хамаарышкан референдумга суурнуң чурттагы чону идепкейли-биле киришкен деп болур.

Мурнуку чылдарда суурга соңгулдалар эрттирерде тус черни девискээр аайы-биле 4 соңгулда участоктарына чарып турган болза, бо референдум үезинде чурттагыларны боттарының хамааты хүлээлгезин күүседирин 3 соңгулда участогунга быжыглап каанын демдеглекседим. Оң уржуундан чоннуң талазындан оларның соңгуп өөргөнгөн чаңчылы

токка Михаил болгаш Салбакай Саттар боттарының "ийе" азы "чок" дээн шилилгезин кымны-даа мурнай кылганнар. Олар мээң "Бо референдумну эрттирип турарыңа чөпсүнүп тур силер бе?" — дээн айтырымга: "Ийе, деткип тур бис, — дээш, ынча хөй депутаттарыны чежеге дээр азыраар бис, республикага сайзырал-хөгжүлдө черле херек, ынчангаш шын шиитпирини үндүрдүвүс" — деп бир дем-биле харыылады. Ниитизи-биле участокка суурнуң 40 кудумчунун, "Көк-Тей" сүт-бараан фермазының (МТФ) болгаш радиостанцияның 2284 чурттагызы соңгуп кээрин соңгулда комиссиязының даргазы Виктор Моломдайдан билип алдым.

Каа-Хем суурнуң №86 "Западный" соңгулда участогунун соңгучулар даңзында 1312 кижикир

Соңгулда участогунда.

болгаш чурттап турар кири бижидилгезиниң аайы-биле кымның каяа соңгуурунга хамаарышкан билдинмес айтырыглар хөй болган. Чүге дизе, суурнуң чаа туттунуп турар мурнуу-чөөн талада турар кезек улуг девискээрин (чоннуң адааны-биле "Шанхай" районунун) чурттагылары чаңчыл аайы-биле мурнуку үелерде Кызыл районунун шимчеп чоруур механик-застаттыг колоннаның (ПМК-1317) ийи каат оран-савазынга кылаштап чедерге, олар соңгуп турар кижилер чок болганын пат кайгап турганнар. Биезги үелерде аңаа буурап дүшкен организацияның хуралдаар залы турган, ам бо шагда ында хуу кафе-ресторан ачылдап эгелзэн. Ынчангаш куш даң бажында шилилге кылыр дээн чамдык харысалгалыг хамаатыларга "Эртежи кижикир эзерлиг атка таваржыр" дээн тыва үлегер домактың ужу-утказы хамаарышпас болганы ол. Күжүрлер ол-бо участоктары кезип, бир участокка баарга, чамдыктарының ат-сывы чок болганынга, азы болза, бир узун кудумчуну ийи-үш участокке чарып, тарады октапканы бадылаар дээн кижилерге эпчок байдалды тургусканынга хамаарыштыр хомудалдар ол хүн хөй болган.

8 шакта хүн чеже-даа аяс болза, казыыр градуустуг агаарның соогу кончуг. Суурнуң үндэтин чурттагызы болганымда, бодумнуң соңгулда участогун Кызыл кожуунун Уругларның хоргадал черинге быжыгланганын бир хүн бурунгаар билип алганым меңээ эптик болган.

Эрткен чылын чаа ажыттыгган суурнуң мурнуу-чөөн талазында турар Таисия Болустаевна Куулар аттыг №2 Көк-Тей ортумак школазынга №88 "Восточный" соңгулда участогунга бир дугаар соңгучуларны тырттырып, оларга айтырыг салыр аргалыг бодум. Ук учас-

бижиттинген. Эртенгиниң 9 шак үезинде соңгуп келген кижилерниң саны эвээш болду. Бюллетень кири сугар урнаже бодунуң бадылаан саазынын сукпан улуг назылыг хоочун Демир-оол Демчиктен "Референдумну деткип тур силер бе?" — деп айтырымны салдым. Ол кезек боданып туруп-туруп: "Ийе, долзуу-биле деткип тур мен, чүге дизе бо референдумну республиканың сайзыралынче угланган чөптүг референдум деп билип турар кижикир мен. Эвээш санныг ажил-агийжы парламентини тургузуп алыр дээн шиитпирини чон шагдан тура-ла манап келген болгаш сөөлгү үеде чидигленген социал айтырыглары чаа парламент чогуур деңгелге күүседип эгелзэринге идегелим болгаш бүзүрелим улуг" — деп, ол харыылады.

№87 "Центральный" соңгулда участогунга 10 шак үезинде чеде бээримге, мында "Аът бажы кизиргей, кижикир бажы козургай" болду. Бо участок эң хөй санныг соңгучуларлыг болгаш үстүнде демдеглээн-биле ийи участокту каттыштырган болганындан бадылап келген кижилерниң хомудалдары хөй болган. Олар боттарының ат-сывы чок болганындан соңгучуларның немелде даңзынче кири бижидер ужура таваржып турганнар. Уругларның хоргадал черинге хамааржыр участок кылдыр эде кылдыгган столоваяның ханаларын дургаар янзы-бүрү партияларның, шимчээшкinnerниң, каттыжышкынарның, ниитилелдерниң, эвилелдерниң болгаш чөвүлелдерниң төлээлери бадылаашкының ажил-чорудулгазын хайгаарал, херек апарза, боттарының ажил-албанын күүседиринге белем эмчи, шагдаа, ОБЯ-ның ажилдакчылары улуг залдың бир азында саадапкан олурлар.

Бодунуң шилилгезин кылгаш,

Х.Т.Сертип, Д.С.Седен референдум участогунда.

85 харлыг Валентина Гуменикова

үнүп бар чыткан аныяк эрнин бажын дозуп, биезги айтырымны аңаа салдым. 36 харлыг, 3 ажы-төлдүг суурнуң үндэтин чурттагызы Арсен Монгуштуң өөнүн ишти ажилының аайы-биле "Енисей" куш фабрикасында ол хүн ажилдап турар болду. "Ук референдумну долзуу-биле деткип, Тываның сайзыралдыг келир үези дээш бадыладым, кадайым база ол дээш бадылаар" — деп, ол шиитпирли-биле чугаалады.

P.S.: Апрель 12-ниң эртенинде соңгулда участоктарының даргаларының баштайгы дыңнады-биле алырга, №87 "Центральный" участогунга апрель 11-де болган референдумга соңгучуларның 81 хуузу келгеш бадылаан, №88 "Восточный" участогунга 86 хуу чурттагылар боттарының шилилгезин кылган.

Карим МОНГУШ.

ШАГААН-АРЫГ

Апрель 11. Час чеже-даа узун болуп турар болза, ол хүн аяс болду. Улуг-Хем кожуунун Шагаан-Арыг хоорайда 2 дугаар школада соңгулда участогун. Моң мурнунда маңаа соңгуп турганым-биле ам база соңгуур дээш аңаа 11 шакта чеде бердим. Участокта соңгуур урнаның үштүң бир кезинден бичи-ле бедик кылдыр бюллетеньнер долган. Мээң соңгуур участогун хоорай чагыргазында дээрзин комиссия кежигүннери чугаалады.

Хоорай чагыргазының оран-савазының даштынга чеде бээримге, хөгжүм чаңгыланган, байырланчы-ла кончуг. Адым демдеглеткеш, бадылааш, төрзэн суурум Ак-Туругда хоочун башкымга ужуражыры-биле чоруптум.

ЧАА-ХӨЛ

Ак-Туругда референдум участогуну суму чагыргазының өрзелинде болду. Участок комиссиязының даргазы Борис Машпалдырович Кууларның чугаазы-биле алырга, сумуда 665 соңгуур назылыг кижилер бар. Эң улуг назылыг соңгучу 1928 чылда төрүттүнген хоочун башкы Василий Оппаевич Олчей, оон өөнүн ишти Бүдзэнчик Ажиевна Олчей (1929ч.), Достай-оол Монгушович Ыдамчап (1932ч.) эртенги шактарда боттары кылаштажып келгеш, соңгуп каапкан болдулар.

— Эң бир дугаарында, чүгле ажыттынарымыс билек, Клавдия Мургут-ооловна Бийн-оол кээп соңгуду. Бир дугаар соңгуп турар

аныяктар база эндерик болду. Ам бо соңгуп турар аныяктар Шончалай Сержит, Алик Лопсан немелде даңзы-биле соңгуп турлар. Бо аныяк өг-бүлө база бир дугаар соңгуп турар бис деп демдегледилер. Эртенги шакта бир дугаар соңгаан аныяк кижикир Отчугаш Чалчын болган. Аңаа болгаш оон соонда келген элзэн каш аныяк соңгучуларга соңгулда комиссиязының суй белзэн тывыстывыс — деп чугаалады.

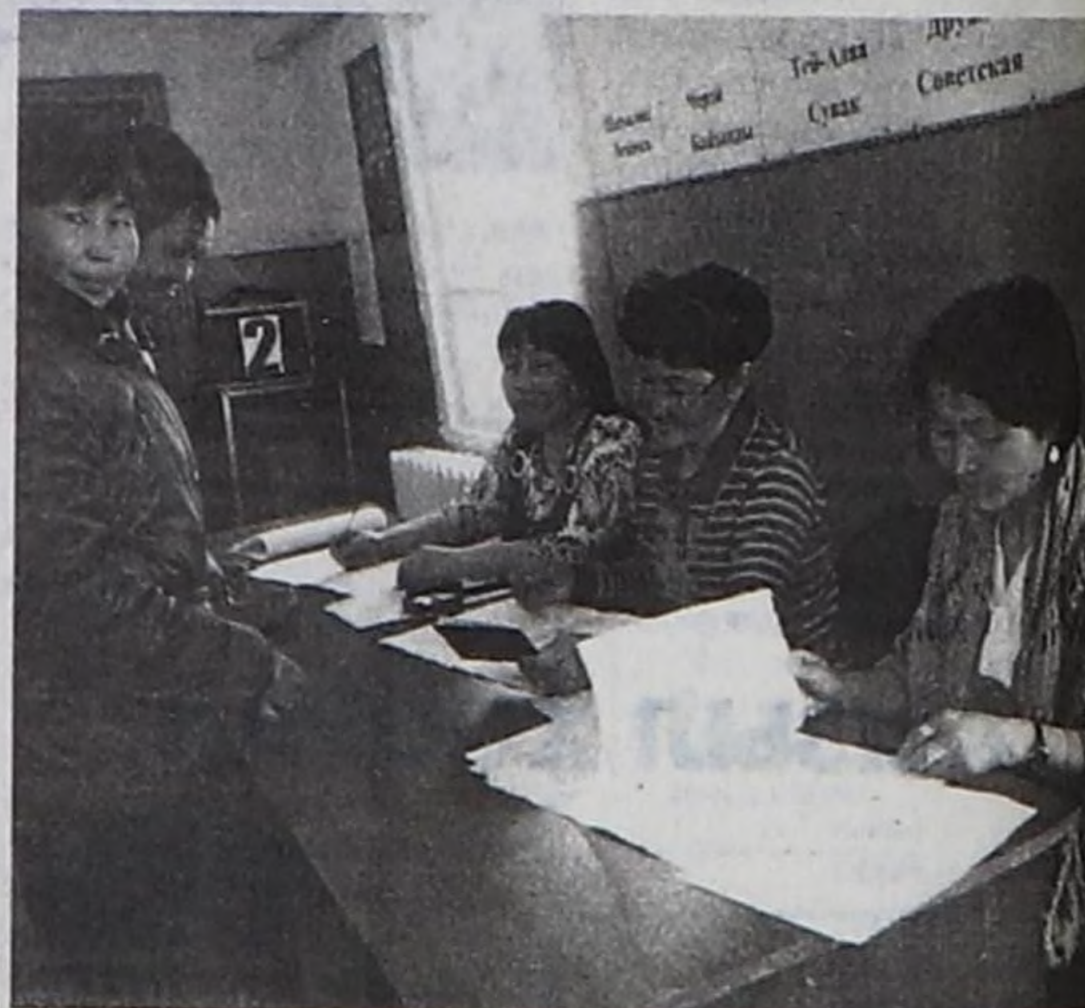
Кызыл-Даг сумузу. Бо сумуда 570 соңгуур назылыг чурттагы бар. 16 шакта маңаа соңгучуларның 60 хуузу бодунуң референдумга хамаарыштыр шиитпирин илередип келген турган.

— Улуг назылыг улузувус черле дыка биче сеткилдиглер-дир. Олар

каапкан, өөрүшкү бооп, олар тырттырып алган болду.

Хүрөң Тюлюшовна Сертип — Мен черле референдум тирер дугайында чар үнмээнде депутаттарның сан-түнүгү, тимде таарышпайн турган мен кажан референдум эрттирер дугайында чарлаптарга, бо ху четтикпейн манап турдум. Ампутат кылдыр тулганнарның шараа эртер, ынчан чоннуң төлө шилилгези-биле эрткен депутат санап болур.

Референдумнуң Чаа-Хөл участогунун комиссиязының даргазы Мерген Ындыраевич Сароол референдумга чон дидекейлиг киржиپ турарын дагелзэш, школа, уруглар садта кожуун эмнелгези дээш, ал

Ак-Туругда участок комиссиязы.

эртенги шактарда-ла келгеш бардылар. Хар чаа эрип турар болгаш суурнуң кудумчулары кылаштаарга берге, доштуг, ынчалза-даа бажыңарга олурунар, билдирешишкенин езугаар аңаа соңгуп болур силер дээрге, боттары-ла чедип кээр-дир. 1931 чылда төрүттүнген Долбаа Ховалыговна Шырап, Баазан Кечилова Эртине олар эң улуг назылыг соңгучуларымыс ол — деп, Иван Хертекович Дирти чугаалады.

Референдумнуң Чаа-Хөл суурда участогунга кежээ 17 шак ажып турда келдим. 1705 соңгучуларның 1302 кижикир 16 шактың медээзи-биле референдумга кээп киришкен болуп турар. Суурда тылдың хоочуну 85 харлыг Валентина Федотовна Гуменикова, 81 харлыг Дунгар Сатовна Седен, Хүрөң Тюлюшовна Сертип соңгуп

черлери тайылбыр ажилыг кылганын демдеглээн.

Мен бодум база кырганд даянгыштыг-даа хамаатылар соңгулда участоктарына кез турарын көрдүм, ынчалза-даа Ак-Туруг суурга бир улгады бер кижикир: «Адырам, кымны соңгуп тур бис. Чүү деп соңгууйн» — д турганын дыңнааш, оон ажылдап турар чериниң дугайында айттым. Сумуда уруглар албан чиринде одакчылап турар кижикир болду. Участок комиссиязын кежигүннери тайылбыр бижик саазын бергеш: «Номчуп алыңар» — диди.

Чаа-Хөл кожуунда соңгучуларның 99,8 хуузу кээп соңгаан Чаа-Хөл суурдан Кызылче үн тура, тодарадып алдым.

Айлаң ДАРЖА

«ТОС ЭРТИНЕНИНҢ БИРЭЭЗИ – М. КЕНИН-ЛОПСАННЫҢ ЧОГААЛ ДЕЛЕГЕЙИ

Кырмак соок хүн. Кыштын айы. Чагаа бүдүүзү. Кырган өңнүүмнүн азааначе бар чор мен. Дужум-бажынның көзөнээнде кызыл чечек чалбышталдыр хып тур.

...Сураан уруун
Мында дээниг,
Судалымны
Бырлаңадыр
Салбаан менче
чар чечек!
1957,1974

Кенен-оолдун 22 харлыында кижини каан шүлүү-дүр. Оон бээр чыл эрткен. Кайгамчык-ла уян болгаш чиге, толтуг ханы утка! Моон сонгаар чеже-даа чыл эртер болза, өске үениң чалыгы, чараш ажы-төлүнүн судал-дамырын «бырлаш» кылыр чурумал. Тыва чылдың алдын будуктары-биле чуртуптунган бо одуругларның артында Ростислав Кенденбилядин, Алексей Чыргал-оолдун аныяк үнери, арын-шырайлары ол көзө-екти өттүр менче база хүлүм-үрүп келгензиг.

Шимчээшкени бийир-биле октаадыптар туураан чурукчу дег, шүлүкчү өңнүүм ыштыг өгө төрүтүнген. Ынчалза-даа ол үе Хөндөр-ейге, Сүт-Хөлге, Өдүгенге — чаа-даа бол, кайгамчык арыг харыг, арыг агаарлыг турганы-биле чаа ол үениң кижини мөзүзү төрөөн бойдузу ышкаш арыг-чаагай, бай, ыжыг турганы-биле тыва чоннун курнундан делегейге «дириг эр-тине» деп чарладыр аас-кежик эр-менден, чогаалчы эживиске таварышкан.

Кым-даа кижини ие кижини төрүп каар. Өг дүндүүнден сылдыстар, ай көстүп турар. Кижини база сылдыс ышкаш, бөмбүрзекке хамаарыштыр алыр чүве болза, удуп-даа чыткаш, «өг» деп космос корабиле октаргайга ужугуп чоруур деп билзе чогуур. Авазын ол эң баштай каяа, канчаар танып алганын мынчаар чуруп бижээн: «Авырганнар будуун кыргаан агбан шеттиг дөңгө келдиң. Анай чылгаан өшкүн көргөш, аяр мени дүжүрген сен. Авай, мени бедик дагга аңга баштай үндүрген сен».

Ие дугайында шүлүгүлден бо каш одуругда безин авторнун намдарынга хамааржыр дыка-ла хөй чүүлдер дириг хөвээр көстүп кээр-дир. Хая ак харны «оорга-зында чонап алган» шары азы кижини-даа ышкаш... Кенин-Лопсанның чогаалында кижини биле бойдус кезээ шагда бир аай тудуш гармониялыг. Моон шүлүктери тыва тоолдарның хөгжүмүнүн дазыл-дамырындан төктүп үнүп турарын школачы, сургуул чылдарымдан эскерип кааш, оон эзининге алзы берген мен.

...Уругларын удудуп кааш,
Узун кезээн улай одаар.

Удуур чыргал кайын турар,
Улаан бөрү сагыш аартыр.
Дүне дашкаар арам үнгөш,
Дүүрге боолал, кыштаан эргири.

Соок өгө ие кижини даң бажында кымны мурнай тура халыыр. Мал-маган, ажы-төлү деп амыдыралдың кижиден салдымас чал-

гыннары ону хөй удутпас. Ол одун сүүледи кыпсыпкан. Шайын хайындыргаш, үстүн дашкаар үнүп, таңдыларже, кудайдыва өргүп, сымаранып тейлеп турар.

...Чалгый пашта бышкан арбай
Самнал шураар, чарылгылаар.

Адар даңның херел-чыры
Дээрде шолбан хойзуп турда,
Авам дерин чодуп орап,
Деспи бусту тынып чыдар.
(Чогаалдар чыындызы. 1975, том I ар.152)

Ажы-төлүнүн аксы-хырны дээш, арбай хооруп орап ава. Чогаалчының кончуг аныянда бижип каан отта паш, ында дзырткайдыр быжып турар арбай караамга көстүп, кулаамга дыңналып келди!

Монгуш Борохович — келир үени өттүр көөр дыжы сеткил-бодалдың шүлүкчүзү. 1956 чылда бижээн оон «Чаарарган көвүрүг» деп чогаалы келир үеде чартык векти баш удур өттүр көрүп каан ышкаш, хөй-ниити чидиг чаңгылыг болган.

...Үер чазын тевискизин
булчудупкан
Үгдереңгей көвүрүгге
достурдувус.

Бо одуругларда озал-ондак болу бээрин баш удур оштап, эн-дөөн. 2006 чылда боор, Мөңгүн-Тайга кожуунун кадыр-берт хемин кежир туткан көвүрүгнүн «чаараарып» үрелгенинден аңа машина аңдарылгаш, элээн каш кижилер амы-тынындан чарылган. Инженер-техниктиг ажылдакчылар

баш удур эки кичээнип көрбес болза, чүгле Тывада эвес, өске-даа черлерде хөй-хөй көвүрүглер, харын-даа хөй каат бажынар адаанда таванын шимчеп союлганындан дыка коргунчуг озал-ондак көвүдээн.

Үе-шагның шапкын эргил-дезинин «дугуйунун адаанга» таварышкаш, экономиктиг хоозурал-биле демчээрештир, ылаңгыя биче-буурай чоннарның дыл, культура, чаагай чаңчылдары дыка когарал турар. Сөөлгү 15-20 чылдар дургузунда төрөөн чонувустун угаан-бодал байлаан хөгжүдүп чораан чогаалчы, чурукчу, композитор кижилерин эргетуружун күрүнениң талазындан чедир үнелеп көрбөзиден оон хөй-ниитиге үнө-хүндүзү дыка кудулаан. Ам харын тыва Чазаавыс ол айтырыгга оттуп-даа келген ышкаш, бистериниң-биле бир янзы чугааны көдүрүп турлар. Кандыг-кандыг үре-түнелдиг болурун амыдырал көргүзө бээр боор.

2010 чыл — Туризмниң чылы. Оран-чуртувустун онза чараш Теве-Хая, Кыс-Халыыр, Кара-Чода дээн чижектиг черлерин өскөртөн келген аян-чорукчуларга сонургадыры-биле «Тос эртинге» деп төлөвилелде уран чогаалдыг конкурстары чарлаттыган. Бойдустун хуулаазын каазы-биле тыва кижиниң

Хүндүлүг Монгуш Борохович!

Силерниң төрүтүнген хуну-нер таварыштыр хоочун бижикчи-виске, алдар-аттыг чогаалчы-виске «Шын» солуннун коллективи хөй санныг номчукчулары-выстың өмү-нээзиден байыр чедирип, кадык-шылды, ам-даа хөй санныг номна-рыкарны номчуур боор бис деп йөрээл тудуп идегеди-вис.

Хүндүткел-биле,
«Шын» солуннун коллективи.

сеткил-сагыжының бай-каазы деп номинация база тургу дег. Кижиниң иштиги делегейи, сагыш-сеткилдин экологиязы деп номинацияга Монгуш Бороховичиниң «Тенин самы» деп романы биле шүлүк чогаалы база кирип болур-дур.

Кыштаглаашкынның, нарын айтырыы

ЧАЗАК ДУЗАНЫ ЧЕДИРИП ТУРАР

2010 чылдың апрель 1-ниң байдалы-биле алырга, республикада 142,1 муң баш бода мал бар, оон иштинде 60,5 муң төрүүр инек, 1026,9 муң баш шээр малдың 603,5 муң бажы - төрүүр хой, өшкү аймаа, 38,4 муң баш чылгы малдың 16,5 муң бажы белер, 28 муң баш хаванның 6,7 муңу төрүүр, 2,2 муң баш ивиниң 910 бажы төрүүр, 166 баш теве бар болгаш ол бүгү мал 2740 кыштагларда хувааттыган.

Кадыг агаар-бойдустун уржуктарындан республиканың малчынары бергелерге таваржып турар хөвээр. Март 29-тан 31-ге чедир Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга болгаш Өвүр кожууннарның девискээрлеринге база катап улуг хар чагган болгаш оон соон дарый улуг хат хадаан. Оларның уржуундан Мөңгүн-Тайга кожуунун Кызыл-Хая сумузунче болгаш «Мөген-Бүрен» ККБ-ниң чамдык малчынарының кыштагларынче оруктар хар-биле хөртүктелгенинден хаг-дынган. Бай-Тайга кожуунун Кара-Хөл сумузунда «Кара-Хөл» ККБ-де байдал ам база катап нарыыдап келген.

Сөөлгү 12 хонуктарның дургузунда республиканың шупту кожууннарында орук-чириктерни аштал-арыглаар хемчеглерни тус черлериниң чагыргалары ап, чамдык ажыл-агыйлар боттарының малчын кыштагларынче барган оруктарны болгаш олар-белчирилери далбылаан. Бо бүгү хемчеглерге 65 ажыг тракторну ажыглаан, аар уржуктарны узуткаарына 2 муң кижиниң күжүн мөөң-дөөн, оларның аразында 250 кижини ажыл чок улусту ажылга хаара тудар албан черлери кириштирген. Үстүнде айтылган кожууннарының болгаш сумуларның чагырга черлери бо бергелерни чавырылдырары-биле эвээш эвес

түннүг акша-хөреңгини машина-техникага херек кывар-чаар материалдарны садарынга чарыгдан.

Кыштаглаашкынны кончуг берге эртип турар Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Өвүр болгаш Тере-Хөл кожууннарның чагыргалары боттарының девискээрлеринге онза байдалды чарлаан. Ында бо хүн-нерге чедир дүнеки агаарның температуразы — 20 градустан чавызавайн турарындан малдың өлүп хараар чоруу ам-даа үзүктелбейн турар хөвээр. Ук кожууннарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринин дыңнадылганы-биле алырга, эрткен 2009 чылдың октябрь 1-ден 2010 чылдың апрель 1-ге чедир 2215 баш бода (ол дээрже ниити малдың 1,58 хуузу), 18638 баш шээр (1,74 хуу), 79 баш чылгы мал (0,2 хуу) кыштаглаашкын үезинде чудап өлгөн.

Оон-биле чергелештир мал оолдаашкынының үезинде онза байдалдың уржуктарын узуткаар, тургустунуп келген бергелерни бар аргалар-биле ажып эртер сорулга-биле республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы, Саң-хөө яамызы, Экономика яамызы болгаш Орук-транспорт комплекзин харыылаар яамы демнежи алгаш, катый кылыр ужурлуг хемчеглерге Тыва Республиканың Чазааның курлавыр фондусундан 337 муң рубльди мал-

га чем садары-биле акшаландырган. Бо акша-хөреңги-биле 75 тонна суланы саткаш, Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Тере-Хөл болгаш Эрзин кожууннарның көдээ ажыл-агыйларынга үлөп берген.

Март 24-29-туң хүннеринде чүк сөөртүр күчүлүг автотранспорт-биле Мөңгүн-Тайга кожуунче үстүнде адаанывыс ачы-дузадан аңгыда, 32 тонна суланы, 17,5 тонна сигенни, 40 тонна хөмүр-дашты, 30 тонна солжарканы, 36,7 тонна бензинни, эмерни болгаш мал эмнээр эм-таңы чедирген. «Малчын» ККБ-ниң малчынарынга 10 тонна аш-чем аймаан (макарон кылыгылары, рис, кургаг сүт, шай, консервалар болгаш таакпы) чоруткан.

Мөңгүн-Тайга кожуунун чагыргазы чон ортузунга бергеде-жип турар малчынарга аш-чем болгаш акша-хөреңги чыыр ачы-буян марафонун организастаан. Оон түнчелинде 46 аш-чем аймаан четчелеп чыгган, а Россияның Онза байдалдар яамызының талазындан вертолет-биле 37 аш-чем аймаан аппарып чедирген. Тыва Республикада Россияның көдээ ажыл-агый хайгаараар албан чери 1,5 тонна суланы малчынарга берген. Кожуунун агар санынче республиканың яамылары болгаш ведомстволары бир дем-биле чаңгыс ажылчын хүннү акшазын шилчиткен.

Эрзин кожуунче 7 тонна сигени, 15 тонна суланы болгаш аш-чем аймаан чоруткан. Ук кожуунун эң берге байдалда турар Качык сумузунче улуг автомашиналар-биле 7 тонна сигени, 1,5 тонна суланы, 1 тонна далганы, 1 тонна чигирни, 30 шоодай ристи, 1 цистерна солжарканы аппарып чедирген.

Улуг бергелерге таварышкан

кожууннардан аңгыда, республиканың чамдык кожууннарының көдээ ажыл-агыйлары бо кыштаглаашкын үезинде база элээн бергедежип турар. Чижээлээрге, шак ыңдыг байдалдыг Тере-Хөл кожуунга 9 тонна, Улуг-Хемниң «Эйлиг-Хем» ККБ-ге 4 тонна, Бай-Тайга кожуунун «Бай-Тал» ажил-агыйга 9 тонна, «Кара-Хөлге» 3 тонна суланы болгаш 5,4 тонна сигени берген.

Бо үеде республикада өшкү, хой кидин түлүк оолдап турар. Апрель 1-ниң көргүзүлгери-биле республиканың янзы-бүрү көдээ ажыл-агыйлары болгаш чурттакчы чон 13094 баш чаш бызааны (21,7 хуу, а эрткен чылдың көргүзүлгери-биле — 9,9 хуу), 139030 баш анай-хураганы (23,5 хуу — 20,0 хуу), 21 баш кулунчакты (0,12 — 1,2 хуу) малчынар алган.

Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы сонгаартан эккеп турар мал чеминиң сөөртүлгезин күүседип турар хуу сайгарлыкчыларның ажил-херээн кичээнге ал, кожуун бурузунге хуваалданы чорудуп, оон хыналдазын шыңгыраткан. Саян артындан эккелген мал, чемин чаңгыс Тожу кожууну санавааска, барык бүгү кожууннарның ажил-агыйларынга болгаш хуу малчынарынга аппарып чедирип турар. Бии-Хем кожуунун «Колос» КАБК-зы ам-даа мал чеминиң сөөртүлгезин чорутушаан хөвээр. Ук ажыл-агый бо хүнде 61 тонна суланы болгаш 28 тонна сигени кири сөөртүп алган. Ниитизи-биле республикада 60 ажыг санныг машина-техника аймаан мал чеминиң сөөртүлгезинге хаара туткан.

Бүдүн республикада мал чеминиң кайы хире артканын тодаргай-

Көдээ ажыл-агый килдизи белеткээн.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

«Тыва Республиканың Кызыл хоорайы» хоорай округунун Административтиг комиссиязының составына өскерилгелер кииреринин дугайында

2010 чылдың март 19

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың октябрь 23 бадылааны «Тыва Республиканың Кызыл хоорайы» хоорай округунун Административтиг комиссиязының составын тургузарынын дугайында» № 540 доктаалы-биле «Тыва Республиканың Кызыл хоорайы» хоорай округунун Административтиг комиссиязының составына дараа-зында өскерилгелерни киирер:

1) Административтиг комиссияның составындан Владимир Леонидович Оюну, Валентина Мортай-ооловна Дадаштайны үндүрер;

«Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың март 19

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республикада административтиг комиссияларнын дугайында» № 1885 УХ-1 хоойлузун боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. «Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузар (дараа-зында — Административтиг комиссия).

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 90 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын СОСТАВЫ

Динмей Каадыр-оолович Балбан-оол — Чаа-Хөл кожуун чагыргазынын даргазы, баштыны, даргазы (чөпшээржилге-биле);
Урана Николаевна Седибей — Чаа-Хөл кожуун чагырга даргазынын социал политика талазы-биле оралакчызы, даргазынын оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

Мерген Владимирович Монгуш — Чаа-Хөл кожуун чагырга даргазынын корум-чурум үрээшкннеринин профилактика талазы-биле дузалакчызы, харысалгалыг секретары (чөпшээржилге-биле);

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 90 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын таңмазынын хевирин бадылаан.

«Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың март 19

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республикада административтиг комиссияларнын дугайында» № 1885 УХ-1 хоойлузун боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. «Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузар (дараа-зында — Административтиг комиссия).

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 91 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын СОСТАВЫ

Александр Хокуй-оолович Монгуш — Чеди-Хөл кожуун чагыргазынын иштики херектер килдизинин начальниги, даргазы (чөпшээржилге-биле);

Владимир Васильевич Бояркин — Чеди-Хөл кожуун чагырга даргазынын амыдырал-чуртталганы хандыларынын талазы-биле оралакчызы, даргазынын оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

Татьяна Юрьевна Сарыглар — харысалгалыг секретары (чөпшээржилге-биле);
Надежда Кыргыс-Бимба — Чеди-Хөл кожуун чагыргазынын өөредилге эрге-

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 91 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын таңмазынын хевирин бадылаан.

«Тыва Республиканың Өвүр кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың март 19

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республикада административтиг комиссияларнын дугайында» № 1885 УХ-1 хоойлузун боттандырар сорулга-биле Тыва

№ 86 Кызыл хоорай

2) Административтиг комиссиянын составына:

Каадр Шериг-оолович Донгакты — иштики херектер эргелелинин УУМ килдизинин Кызыл хоорай талазы-биле начальниги (чөпшээржилге-биле), даргазынын оралакчызынга томуйлавышаан;

Чечена Сарыг-ооловна Кууларны — Кызыл хоорай мэриязынын кол специализи (чөпшээржилге-биле), харысалгалыг секретарына томуйлавышаан киирер.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» база «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

№ 90 Кызыл хоорай

2. Капсырылганы бадылаар:

Административтиг комиссиянын составын;

Административтиг комиссиянын төгери таңмазынын хевирин.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» база «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

комиссиязын тургузар (дараа-зында — Административтиг комиссия).

2. Капсырылганы бадылаар:

Административтиг комиссиянын составын;

Административтиг комиссиянын төгери таңмазынын хевирин.

3. Тыва Республиканың Чазаның 2008

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 89 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Өвүр кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын СОСТАВЫ

Александр Санчат-оолович Куулар — Өвүр кожуун чагыргазынын даргазы, даргазы (чөпшээржилге-биле);

Сылдыс Түменович Сат — Өвүр кожуун чагыргазынын юридиктиг айтырыглар талазы-биле кол специализи, даргазынын оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

Каң-Демир Сергеевич Адыгжы — административтиг комиссиянын оралакчы секретары (чөпшээржилге-биле);

Чаяна Көгеловна Иргит — Өвүр кожуун чагыргазынын өңчү хамаарылгаларынын талазы-биле башкарыкчы специализи (чөпшээржилге-биле);

Александра Кертик-ооловна Монгуш — Өвүр кожуунунун төпчүткен библиотека системазынын директору (чөпшээржилге-биле);

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 89 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Өвүр кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын таңмазынын хевирин бадылаан.

«Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың март 19

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республикада административтиг комиссияларнын дугайында» № 1885 УХ-1 хоойлузун боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. «Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузар (дараа-зында — Административтиг комиссия).

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 88 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын СОСТАВЫ

Анатолий Иргитович Сүге-Маадыр — Улуг-Хем кожуун чагырга даргазынын амыдырал-чуртталганы хандыларынын талазы-биле оралакчызы, даргазы (чөпшээржилге-биле);

Омак Александрович Монгуш — Улуг-Хем кожуунда участок шагдааларынын ажил-чорудулгазын организастаар талазы-биле килдистиң начальниги (чөпшээржилге-биле);

Владимир Константинович Хаян-оол — Улуг-Хем кожуун чагыргазынын кол специализи, юрист, харысалгалыг секретары (чөпшээржилге-биле);

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 88 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын таңмазынын хевирин бадылаан.

«Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың март 19

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республикада административтиг комиссияларнын дугайында» № 1885 УХ-1 хоойлузун боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. «Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузар (дараа-зында — Административтиг комиссия).

2. Капсырылганы бадылаар:
Административтиг комиссиянын составын;

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 87 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын СОСТАВЫ

Иван Сааяевич Идам-Сюрюн — Барыын-Хемчик кожуун чагыргазынын даргазы, даргазы (чөпшээржилге-биле);

Шончалай Сергеевна Ооржак — Ба-

чылдың апрель 10-да «Өвүр кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузарынын дугайында» № 21 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» база «Шын» солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тамара Сааровна Ооржак — муниципалдыг өөредилге албан чери «Хандагайты ортумак нити билиг школазынын улуг кижизидикчизи (чөпшээржилге-биле);

Алимаа Алексеевна Сайды — Россиянын хереклекчилер хайгааралынын Тыва Республикада девискээр эргелелинин Өвүр кожуун талазы-биле начальниги (чөпшээржилге-биле);

Меңги Геннадьевич Тумат — Өвүр кожуунда иштики херектер килдизинин участкаазы (чөпшээржилге-биле);

Степан Кенденович Тюлюш — муниципалдыг тургузугун «Хандагайты суму» көдээ чурттакчылыг черин баштыны (чөпшээржилге-биле).

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 89 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Өвүр кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын таңмазынын хевирин бадылаан.

№ 88 Кызыл хоорай

2. Капсырылганы бадылаар:

Административтиг комиссиянын составын;

Административтиг комиссиянын төгери таңмазынын хевирин.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» база «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Оксана Викторовна Базыр — «Улуг-Хем» солунунун кол редактору (чөпшээржилге-биле);

Орлан Владимирович Дандар-оол — Шагаан-Арыг хоорайнын баштынын амыдырал хандырылга талазы-биле оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

Галина Ивановна Румянцевна — Улуг-Хем кожуун чагыргазынын кол специализи, зоономика килдизинин эргелекчизи (чөпшээржилге-биле);

Руфина Давааевна Сенди — «Улуг-Хем» ХАН-нин чингине директору (чөпшээржилге-биле).

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 88 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын таңмазынын хевирин бадылаан.

№ 87 Кызыл хоорай

Административтиг комиссиянын төгери таңмазынын хевирин.

3. Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың апрель 2-де «Барыын-Хемчик кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязын тургузарынын дугайында» № 186 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» база «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та
№ 87 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууну» муниципалдыг районунун Административтиг комиссиязынын СОСТАВЫ

Барыын-Хемчик кожуун чагыргазынын херектер башкарыкчызы, даргазынын оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

Март-оол Хертекович Дан-Сурун —

секретары (чөпшээржилге-
Людмила Конгаровна Күжүгет — Ба-
рыин-Хемчик кожуунун төп эмнелгезиниң
эчмизи (чөпшээржилге-биле);
Александр Степанович Монгуш — Ба-
рыин-Хемчик кожуунун көдээ ажил-агый
гелелиниң начальниги (чөпшээржилге-би-
Айлаң Маадыровна Ооржак — Барыин-
Хемчик кожуун чагыргазының аныктар по-
тиказы болгаш спорт талазы-биле килдис-

тиң кол специализи (чөпшээржилге-биле);
Айлаң Алдын-ооловна Ооржак — Ба-
рыин-Хемчик кожуунун ветеринария эрге-
лелиниң начальниги (чөпшээржилге-биле);
Мерген Ачын-оолович Сарыглар — Ба-
рыин-Хемчик кожуунун иштиги херектер
килдизиниң начальниги (чөпшээржилге-
биле);
Никита Алан-оолович Саая — Барыин-
Хемчик кожуунун Эрги-Барлык сумузу-
нун Төлээкчилер хуралының даргазы
(чөпшээржилге-биле).

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың март 19-та № 87 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Барыин-Хемчик
кожууну» муниципалдыг районунуң Админис-

тративтиг комиссиязының таңмазының
хевирин бадылаан.

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну» муниципалдыг районунуң Административтиг комиссиязын тургузарының дугайында 2010 чылдың март 23 № 99 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь
1-та «Тыва Республикада административтиг
комиссияларның дугайында» № 1885 УХ-1
хойлузун боттандырар сорулга-биле Тыва
республиканың Чазааның доктаадыры
болза:

1. «Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуу-
ну» муниципалдыг районунуң Административ-
тиг комиссиязын тургузар (дараазында
Административтиг комиссия).
2. Капсырылганы бадылаар:
Административтиг комиссияның составын;

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың март 23-те № 99 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну» муниципалдыг районунуң Административтиг комиссиязының СОСТАВЫ

Кирилл Санчьевич Ооржак — Сүт-Хөл
кожуун чагырга даргазының амыдырал-
уртталганы хандыраарының талазы-биле
ралакчызы, даргазы (чөпшээржилге-
биле);
Алик Кертик-оолович Монгуш — Сүт-
Хөл кожуун чагырга даргазының корум-чу-
м үрээшкннериниң профилактиказының
талазы-биле дузалакчызы, даргазының
ралакчызы (чөпшээржилге-биле);
Светлана Николаевна Ооржак — хары-
галыг секретары (чөпшээржилге-биле);
Алик Сергеевич Ооржак — Сүт-Хөл
кожуунун ИХК-де МОБ начальниги (чөп-
шээржилге-биле);
Амир Хүрең-оолович Ондар — Сүг-Ак-

сы сумузуун баштыңы (чөпшээржилге-
биле);
Эдуард Эрес-оолович Ондар — Чөөн-
Хемчиктин арга-арыг ажил-агыйының Сүт-
Хөл участогунда арга-арыг даамылы
(чөпшээржилге-биле);
Любовь Монгушовна Орлова —
Россияның Хереглекчилер хайгааралының
Сүт-Хөл кожуун талазы-биле специализи
(чөпшээржилге-биле);
Наталья Чоодуевна Сарыглар — Сүг-
Аксы суурда Херэзженнер совединиң
даргазы (чөпшээржилге-биле);
Марина Чалчыковна Чылбак — ОГПН-
ниң Сүт-Хөл кожуун талазы-биле начальниги
(чөпшээржилге-биле).

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың март 23-те № 99 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуу-
ну» муниципалдыг районунуң Админис-

тративтиг комиссиязының таңмазының
хевирин бадылаан.

Тываның Ыяап-ла медицина камгаладылганының республика фондузунуң күүсекчи дирекциязының дугайында Дүрүмге өскерилгелер кириериниң дугайында

2009 чылдың сентябрь 30 № 479 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының 1991 чылдың
июнь 28-те «Россия Федерациясында ха-
аатыларның медицина камгаладылганының
дугайында» № 1499-1 Хойлууга, Тыва Рес-
публиканың Чазааның болгаш Дээди Со-
еттин президиумунуң 1993 чылдың июль 20-
те «Тываның Ыяап-ла медицина камгала-
дылганының республика фондузун тургу-
зарының дугайында» № 102/282 доктаа-
лынга дүүштүр Тыва Республиканың Ча-
зааның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлериниң техниктиг байдалын хайгаараарының талазы-биле албанның дугайында Дүрүмүңге өскерилгелер кириериниң дугайында

2009 чылдың декабрь 29 № 653 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың хоойлужудулга-
ларын федералдыг хоойлужудулгалар-биле
дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республи-
каның Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007
чылдың август 9-та «Тыва Республиканың
Боду чоруур машиналарның болгаш техни-
каның өске-даа хевирлериниң техниктиг
байдалын хайгаараарының талазы-биле ал-
банның дугайында Дүрүмүң бадылаарының
дугайында» № 792 доктаалы-биле бадылаан
Тыва Республиканың Боду чоруур машина-
ларның болгаш техниканың өске хевирле-
риниң техниктиг байдалын хайгаараарының

талазы-биле албанның дугайында Дүрүмге
дараазында өскерилгелерни кириер:

- 1) 5.24 пунктуда «башкарыкчы болгаш
алыкчы» деп сөстөрни «алыкчы болур» деп
сөстөр-биле солуур;
- 2) 5.29 пунктуда «, ведомство адаанда
организацияларның оларның мобилизастаар
белеткелениң талазы-биле ажил-чорудул-
ганы дүүштүрер, а ол ышкаш контроль-
даар» деп сөстөрни ап кааптар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда»
болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның
Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.**

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың ноябрь 17-де № 691 доктаалыңга өскерилгелер кириериниң дугайында

2009 чылдың декабрь 31 № 674 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док-
таадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008
чылдың ноябрь 17-де «Тыва Республиканың

Чазааның Даргазының стипендияларының
дугайында» № 691 доктаалыңга дараазында
өскерилгелерни кириер:

а) 3 пунктуну дараазында редакция-биле
кириер:

«3. Тыва Республиканың Чазааның Дарга-
зының стипендияларын өөредилге черле-
ринге бээриниң талазы-биле квоталар ху-
ваалдазын бадылаар;

— Тыва Республиканың девискээринден
дашкаар турар ортумак болгаш дээди про-
фессионал өөредилге күрүнө албан черле-
ри — 20 стипендия;

— Тыва Республиканың девискээринде
дээди профессионал өөредилге күрүнө ал-
бан чери — 6 стипендия;

— Тыва Республиканың девискээринде
ортумак профессионал өөредилге күрүнө
албан чери — 6 стипендия.»;

б) Россия Федерациязының хоорайла-
рында студентилерниң хөй-ниити катты-
жыышкыннарынга оларның ажил-чорудул-
газын дүүштүреринге Тыва Республиканың
Чазааның кижигүннерин быжыглаарын да-
раазында редакция-биле кириер:

«Россия Федерациязының хоорайла-
рында студентилерниң хөй-ниити катты-
жыышкыннарынга болгаш землячествола-
рынга Тыва Чазааның кижигүннерин бы-
жыглаары

Москва — Тыва Республиканың Чазааның
Даргазы Ш.В. Кара-оол, Тыва Республи-
каның Чазааның Даргазының оралакчызы—
Тыва Республиканың Москва хоорайда
бүрүн эргелиг төлээзи В.Ю.Урбан;

Новосибирск хоорай, РФ-тин девискээ-
ринден дашкаар студентилерниң хөй-ниити
каттыжыышкыннары болгаш землячествола-
ры — Тыва Республиканың Чазааның Дар-
газының бирги оралакчызы, экономика
сайыды С.И. Тен;

Новосибирск хоорай — Тыва Республи-
каның Чазааның Даргазының оралакчызы-
ның хүлээлгезин күүседип турар ТР-ниң
көдээ ажил-агый сайыды В.И.Ендан;

Томск — Тыва Республиканың Чазааның
Даргазының бирги оралакчызы Ш.С. Иргит,
тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажил-
агый сайыды А.Г. Гришеленок;

Тыва Республиканың Чазааның регламентизиниң 20 пунктузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

2009 чылдың сентябрь 30 № 486 Кызыл хоорай

ТР-ниң хоойлужудулгазын сайзыраңгай-
жыдар сорулга-биле ТР-ниң Чазааның
доктаадыры болза:

1. ТР-ниң Чазааның 2008 чылдың июнь
16-да «Тыва Республиканың Чазааның ре-
ламентизин бадылаарының дугайында»
№ 381 доктаалы-биле бадылаан ТР-ниң Ча-
зааның регламентизиниң 20 пунктузунга
бирги абзацты немеп, өскерилгени кириер:
«20. Чазак Даргазының бирги оралак-

Красноярск, Владивосток хоорайлар —
Тыва Республиканың Чазааның Даргазының
оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак;

Красноярск — ТР-ниң орук-транспорт
болгаш харылзаа сайыды О.С. Саая;

Екатеринбург — Тыва Республиканың
Чазааның Даргазының оралакчызының хү-
лээлгезин күүседип турар ТР-ниң Чазааның
Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу
А.М.Монгал;

Улан-Удэ — ТР-ниң культура болгаш ту-
ризм сайыды В.О. Донгак;

Иркутск хоорай — ТР-ниң юстиция хе-
ректериниң сайыды С.В. Плахов;

Санкт-Петербург хоорай — ТР-ниң өөре-
дилге сайыды П.А. Морозов;

Благовещенск, Красноярск — ТР-ниң
кадык камгала сайыды Ш.Х.Хопуя;

Кемерово — ТР-ниң бойдус курлавыр-
лары болгаш экология сайыды С.К. Долгар;

Саратов, Барнаул хоорайлар — ТР-ниң
күш-ажыл болгаш социал политика сайыды
К.Т.Даваа;

Абакан — ТР-ниң саң-хөө сайыды Ю.А.
Килижеков;

Омск — ТР-ниң үлетпүр болгаш энерге-
тика сайыды К.Б.Сагаан-оол;

Хабаровск — ТР-ниң Күш-культура бол-
гаш спорт агентилелиниң директору М.Ч.
Ооржак.»;

в) ТР-ниң Чазааның Даргазының стипен-
дияларының дугайында дүрүмде: 7 пунктуга
дараазында уткалыг абзацты немээр:

«РФ-тин девискээринден дашкаар өөре-
нип турар студентилер беш баллдыг шкалага
дүүштүр демдектерин немей кириер.»;

11 пунктуга дараазында абзацты немээр:

«ТР-ниң өөредилге эргелелиниң органы
стипендия алган студентилерниң бар бүгү
көргүзүлгелерин тургузар.»;

«Эрежжик чугула апарган таварылгалар-
да оларны боттарының чөпшээрешкени-
биле ТР-ниң эртирип турары хөй-ниити хем-
чеглеринге кириштирип болур.»

2. Бо доктаалды «Тувинская правда»
болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның
Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.**

Тыва Республиканың Чазааның регламентизиниң 20 пунктузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

2009 чылдың сентябрь 30 № 486 Кызыл хоорай

ТР-ниң хоойлужудулгазын сайзыраңгай-
жыдар сорулга-биле ТР-ниң Чазааның
доктаадыры болза:

1. ТР-ниң Чазааның 2008 чылдың июнь
16-да «Тыва Республиканың Чазааның ре-
ламентизин бадылаарының дугайында»
№ 381 доктаалы-биле бадылаан ТР-ниң Ча-
зааның регламентизиниң 20 пунктузунга
бирги абзацты немеп, өскерилгени кириер:
«20. Чазак Даргазының бирги оралак-

чыларының, оралакчыларының сургакчы-
лаарын болгаш шөлээ үнерин Чазак Дар-
газының шийтири-биле боттандырар, а ол
турбаан таварылгада — көрдүнген чурум
езугаар Чазак Даргазын солуп турар киж
ийтири-биле чорудар.»

2. Бо доктаалды «Тувинская правда»
болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның
Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.**

Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлерин күрүнөден таарыштырып башкаарының болгаш лицензия бээриниң талазы-биле албанның Дүрүмүңге өскерилгелер кириериниң дугайында

2009 чылдың сентябрь 30 № 477 Кызыл хоорай

Республиканың хоойлужудулгазын
федералдыг хоойлужудулгага дүүштүрер
сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаа-
ның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007
чылдың декабрь 17-де № 1069 доктаалы-би-
ле бадылаан Дүрүмге дараазында өскерил-

гелерни кириер:
6.3 пунктунуң иштиги 6.3.2 пунктузун ап
кааптар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда»
болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның
Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.**

2009-2010 чылдарда «Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери болгаш күрүнөден деткири» республиканың тускай сорулгалыг программасынга өскерилгелер кириериниң дугайында

2009 чылдың октябрь 9 № 504 Кызыл хоорай

Сайгарлыкчы чорукту деткири-биле
Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры
болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2008
чылдың октябрь 16-да № 634 доктаалы-биле
(моон ыңай—Программа дээр) бадылаан
республиканың тускай сорулгалыг програм-
мазынга дараазында өскерилгелерни
кириер:

1) Программаның паспортунда:

«Кол күүседикчилер» деп одуругда
«Күрүнениң» деп сөстүн соонга «автоном-
нуг» деп сөстү немээр;

2) №2 капсырылгада:

1.2 иштиги пунктуда 9 графада «ГУ» деп
аббревиатураны «ГАУ» деп аббревиатура-
биле солуур;

1.4 иштиги пунктуда 9 графада «ГУ»
аббревиатураны «ГАУ» деп аббреиатура-
биле солуур;

4.1 иштиги пунктуда 2 графада «Күрү-
нениң» сөстүн соонга «автономнуг» деп
сөстү кириер.

Бо доктаалды «Тувинская правда»
болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның
Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.**

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 17-де «Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилелдин болгаш ооң тургузуунун талазы-биле Дүрүмнү бадылаарының дугайында» № 620 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2009 чылдың июль 8 № 334 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2009 чылдың апрель 13-те «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органна-рының штат единицаларын Тыва Республиканың Юстиция херектеринин талазы-биле яамыже дамчыдарының дугайында» № 75 Чарлыын күүседире-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007

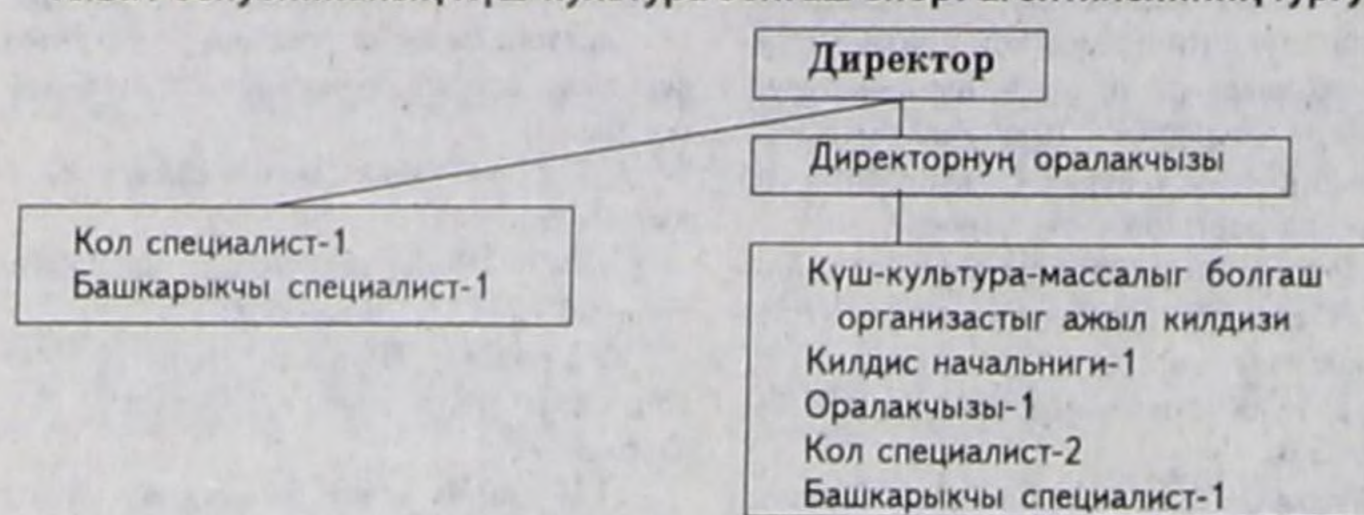
чылдың май 17-де № 620 доктаалыга Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилелинин тургузуунга өскерилгелерни капсырылгача дүүштүр чаа редакция-биле кириер.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың июль 8-те № 334 доктаалыга капсырылза

Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилелинин тургузуу

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 15-те «Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыйының агентилелинин дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» № 608 доктаалын

күжүн чидирген деп санаарының болгаш Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың июнь 30-де № 322 доктаалыга

өскерилгелер кириеринин дугайында

2009 чылдың сентябрь 30 № 476 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың июнь 30-де № 322 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

4 пунктуна күжүн чидирген деп санаар;

5 пунктуда «коммунал тудуг» деп сөстөрни «коммунал ажил-агый» деп сөстөр-биле солуур.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2007

чылдың май 15-те «Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыйының агентилелинин дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» № 608 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕВ

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың сентябрь 11-де № 859 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Чазак Аппарадының дугайында Дүрүмнүн 9 пунктузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

2009 чылдың февраль 5 № 30 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазак Аппарадының дугайында Дүрүмнүн 9 пунктузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) «о» иштики пунктуна чаа редакция-биле кириер:

«о» Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинин кол хуваакчызының болгаш алыкчызының ажил-чорудулгазын көрдүнгөн дараазында чүүлдерге боттандыраар:

— Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди күүсекчи органының ажил-чорудулгазына;

— фундаментальдыг шинчилелдер чорудурар организацияларны деткириер;

— тургузукчузу ТР-ниң Чазаа бооп турар күрүнениң автономнуг албан черлерин хойлуужулгага дүүштүр акшаландыраар;

— национал экономика адырының өскө-даа айтырылгача;

2) «п» иштики пунктуна дараазында үлгү-биле немээр:

«п» Чазак Даргазының даалгазына болгаш Чазактын шийирлеринге дүүштүр ке-даа ажил-чорудулгаларны күүседир.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының Хүндүлел бижи-биле А.К. Ондарны шаңнаарының дугайында

2010 чылдың апрель 1 № 113/495-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Чөөн-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының Хүндүлел бижи-биле Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик

кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү Алексей Комбуревич Ондарны шаңнаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Бии-Хем кожуунунуң муниципалдыг соңгулда комиссиязының бүрүн эргезин Бии-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязындан дүжүреринин дугайында

2010 чылдың апрель 1 № 113/496-5 Кызыл хоорай

Бии-Хем кожуунунуң Төлээлекчилер хуралының (2009 чылдың декабрь 29-да № 188) шийиринге үндезилеп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Бии-Хем кожуунунуң муниципалдыг

соңгулда комиссиязының онааган бүрүн эргелерин Бии-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязындан уштур.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Чаа-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2010 чылдың апрель 1 № 113/498-5 Кызыл хоорай

Чаа-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының «Россияның либераль-демократтыг партиясы» политиктиг партияның Тыва регионалдыг салбырындан депшиттирген бадылаар эргелиг кежигүнү Ч.С. Белектиң билдиришкенин өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелери болгаш референдумга киржир эргезинин кол магадылалдарының дугайында» федералдыг хоойлунуң 29 чүүлү-

нүн 6 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. 1949 чылда төрүттүнгөн Чажытмаа Савельевна Белекти Чаа-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2010 чылдың апрель 1 № 113/499-5 Кызыл хоорай

Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының «Россияның патриоттары» политиктиг партиязының Тыва регионалдыг салбырындан депшиттирген бадылаар эргелиг кежигүнү Д.В. Анай-оолдуң билдиришкенин өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелери болгаш референдумга киржир эргезинин кол магадылалдарының дугайында» федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 6 пунктузунга

дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. 1980 чылда төрүттүнгөн Долаана Владимировна Анай-оолду Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составын немээринин дугайында

2010 чылдың апрель 1 № 113/500-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың апрель 11-де «Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 144/801-4 доктаалы-биле тургустунган Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссия-зының составына кандидатуралар талазы-

биле саналдарны өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелери болгаш референдумга киржир эргезинин кол магадылалдарының дугайында» федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 11 пунктузун удуртулга болдуруп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаа-

дыры болза:

1. Кызыл девискээр соңгулда комиссиязының составына:

1980 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Юстиция херектеринин талазы-биле яамы-ның консультантызы бооп ажилдап турар

черинден депшиттирген Михаил Валерьевич Середкинни томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээринин дугайында

2010 чылдың апрель 1 № 113/501-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың апрель 11-де «Кызыл

кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 144/803-4 доктаалы-биле тургустунган Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составына кандидатура талазы-биле саналды өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин дугайында» федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 11 пунктузун удуртулга болдуруп,

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составына:

1972 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг түр үеде ажилдап турар, «Дайынчы ага дунмалышкы чорук» хөй-ниити каттыжыкынындан депшиттирген Долаана Алексеевна Монгушту томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Барыын-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээринин дугайында

2010 чылдың апрель 1 № 113/502-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Барыын-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/695-4 доктаалы-биле тургустунган Барыын-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составына кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол магадылалдарының дугайында» федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 11 пунктузун удуртулга болдуруп, Тыва Республиканың Соңгулда

комиссиязының доктаадыры болза:

1. Барыын-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составына:

1966 чылда төрүттүнгөн, ортумак тусун эртемниг, кожуун эмнелгезинин сестра-ажылчыны, ажилдап турар черинден депшиттирген Саяна Ооржаковна Сагааны

1958 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг түр ажилдап турар, чурттап турар черинден депшиттирген Екатерина Борашовна Күжүгетти томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Кызыл, Чаа-Хөл кожууннарның девискээр соңгулда комиссияларының кежигүн-неринин бүрүн эргелерин хуусаадан эрте сок-сатканы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Россияның Күрүне Думазынга, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарына, Кызыл, Чаа-Хөл кожууннарның Төлээлекчилер хуралдарының бодунга кандидаттар даңгызын депшит-кен, депутаттар мандаттарын хуваарына чөпшээрелдиг политиктиг партияларга, соң-гукчуларның албан-ажылының, ажилдап, өөренип турар черинин аайы-биле Кызыл (бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн), Чаа-Хөл

(бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн) ко-жууннарның девискээр соңгулда комиссия-ларының составының кезин немей чет-челээринин талазы-биле саналдарны хүлээ-ап эгелээринин дугайында дыңнадып тур-

Кызыл, Чаа-Хөл кожууннарның девискээр соңгулда комиссияларының составына саналдарны бо дыңнадыгның парлаттын-хунунден эгелээш, он хонук дургузунда да-раазында адреске кириер: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчу-18, Тыва Республиканың Соңгулда комис-сиязы, каб. 210, телефону (39422) 2-10-09. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

Светлана БАЛЧЫР

АРАГАНЫҢ КЫРЫНГА ЧАМ ҮНЕР...

• Наркология салбырының улуг эмчизи-биле интервью

Чоокта чаа Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол Чазак хуралына ТР-нің Чазаның арагалаашкынга удур демисел дугайында доктаалы чедир күүсеттинмейн турарын, арагалаашкынга удур демисел эге үезинде организастыг үре-түннелдиг эгелээн-даа болза, чоорту олче кичээнге кошканын, ол талазы-биле салдынган сорулгалар чедип алдынмайн турарын шүгүмчүлээн. Бистиң корреспондентивис республиканың наркодиспансеринин улуг эмчизи И.О.Бадырғы-биле ужурашкыш, үстүнге айтырыгга хамаарыштыр интервьюну алган.

—Ирина Опанасовна, төп телевидениениң рекламаларында-даа, төп парлагадан-даа ап көөргө, Россияда, ооң регионнарында арагалаашкын улуг дүңгүлдү болдуруп турарын кижилерге эскертсе аргажок. Ооң чылдаганы чогуз черле чүдө деп бодаар силер?

—Эрткен 10-20 чылдарны алыр улзувусса, Россия Федерациянда арагалаашкын талазы-биле ишти байдал дыка нарын. Ол түгө салдар чедирген чүүлдер: хей: күрүне тургузуунун өскөтүлгө, амыдыралдың деңгээлиниң дулааны, ажил чок чорук. Богу ниилелди стресс байдалын чедирген. Өске-даа хей янзы алдаганын чурттапчы чонунун амдык кезинин сагыш-сеткилин унгалталдырып, багай салдарлыг үлдери алып эртеринин арганын тыппайн, амыдыралдың берилерин утуптарын бодап, арагаарынче албадапкан. Бир эвес ортумаа-биле Россия Федерациясында бир кижиге-ле албан-узууну санаашкыны-биле он литр пирт онаажып турган болза, албан-узуу-биле эвес санаашкын зугаар 18 литр онаажып турар. Ажуру болза, эң-не хөйну ажыгаары 8 литрден ашпас ужурулу. Үгө арагалаашкын эвес, таакпы, аркотиктиг бүдүмелдер ажыглаар орук база арагалаашкын-биле өмөй кижилерниң кадыкшылынга, ижилелге хоозуралды чедирип утары билдингир.

—Тывада байдал кандыг болуп турарыл?

—Тыва база-ла ол айтырыг-тардан чыда калбаан. Амгы үеде бистиң республикада эң чидииниле тургустунуп турар айтырыг — эң-бүге арагалаашкыны. Арагаарындан аарыры бистиңде эгелээн-даа болза (11 хуу кызылган), ишкенде ону өй-хемчээл чок ажыглаар байдал калбарган. Ол талазы-биле арага ажыглалы 115, 3 хуу өскөн. Доктаамал арагалаашкын-даа болза, үе-үе болгаш ижер кижилерниң саны оранчок көвүдээн. Бир эвес олар-биле чогуур ажылды чорутпас болза, онда-хаа-даа ижер улус аарыг кижилерге шилчий бээринин барымдаазы улуг.

—Чүң канчалза чогуур?

—Арагалаашкын-биле демиселди чорударына массалыг информация чепсектери улуг рольду ойнаар ужурулу. XXI чүс

чыл сайзырал хөгжүлдениң үези-даа бол, электроннуг харылзаа чеже-даа сайзыраан болза, чурттапчы чонунун кол нуруузу радио, телевидение, солун-сеткүүлге бүзүрээр чанын салбаан. Ынчангаш чогуур медээни чурттапчы чонга шын чедиреринден дыка хөй чүүлдер хамааржыр. Эрге-хоойлу органны болгаш кадык камгалал ажылдакчыларындан база хамааржыр болбайн канчаар харын, ынчалза-даа бистерге колдуунда аары ханылап, хоочураан кижилер кээр. Бис аарыг улус-биле ажылдап турар бис. Ол кижилер ындыг байдалга четпээнде улуг ажылды чорудар ужурулу. Ынчангаш бистер, эмчилер, профилактика айтырыныче улуг кичээнгеин угландырып турар бис. Школалар, өөредилге черлери-биле доктаамал харылзажып турар бис, чүге дизе ажы-төл, элээдилер, аныяк-өскөн күрүнениң келир үези болгай. Нацияның кадык чоруу, келир үеде кадык салгал дээш, өлүм-чидимниң санының кызырлышыны оон дорт хамаарылгалыг дээрзи билдингир.

—Профилактика ажылы чоруттунуп турардыр, а чүң шалтык болуп турарыл?

—Биске кээп турар улус дээр-ге-ле, шуут ханыладыр аары берген улус бооп турар. Эмчи дузадылел келбээнде, оларга дуза кадып, суртаал ажылы чорудар талазы-биле хемчеглерин үезин эрттирип турар-дыр бис ийин. Ынчангаш элээдилер-биле, аныяктар-биле ажылче бис кол кичээнгеин салып турар бис. Хоочурап аарываан, арагага ийикпе азы кандыг-бир наркотик ажыглаарына шуут алзы бербээнде эмнээр болза, дээшти түннелдиг болур ужурулу. Кандыг-даа аарыгны үезинде эмнеп эгелээринден дыка хамааржыр болгай. Ынчангаш нацияның, салгалдарының келир үези, оларның мага-бодунун кадыкшыл байдалы, чурттаарының ортумак назынының хемчээли шупту аарыгны чогуур үезинде хемчээп ап эгелээринден хамааржыр апар. Сөөлгү үеде ылангыя ажыл кылып аныяк назының кижилери арагалаашкынның хайындан амы-тынындан чарлып турар болгай. Хөй арагалаанындан угаан-медерели баксырап, чүрек, нерв аарыглары тыппып, кижиниң мага-бодунга нити багай салдарны чедирер. Арагалаашкындан кадык организм безин дыка дүргөн «элеп» каар.

Кижиниң организмнде алкогольдуң турар ужурулу нормазы бар, олар херек гармоннарны үндүрүп турар, а бир эвес доктаамал арагалаар болза, ол кижиниң организми ол гармоннарны ажылдап үндүрбес апар. Ынчан стресстиг байдалдар тургустунар, оон-на алгыш-кырыш, аас-дылдан өг-бүлелер чарлып, ажы-төл түрөп, төнчү чок маргыш, айыыл-халап дээш, өлүм-чидимге безин чедирип болур.

—Алкоголизмни улус аарыг деп хүлээп көрбес, эмчиге кээп эмнедип алыр деп бодавас чоруу база эмчилерге улуг шалтык болуп турар эвес бе, Ирина Опанасовна?

—Ындыг. Мында эмнедип чыдар аарыг кижилеривис безин ындыг-дыр, мен алкоголь эвес кижини мен, каш хүн улаштыр ижипкеш, баксырай бердим дээр. Херек кырында ийи-үш хүн улаштыр ижиптери дээр-ге-ле, организм арага негеп турар апарганы ол ышкажыл, ол дээр-ге-ле аарыг-дыр. Ону өске аарыглар-биле дөмөй эмнедир апар ужурулу. Бистиң чаңгыс чер-чуртуугларывыс ындыг эвес-тир, наркодиспансерге кээп эмнедир хамаанчок, кээп консультация алырындан ыядыр, эпчосунар. Вендиспансер баарындан улус кайы хире анчыгынар ийик, биске кээринден база ынчаар анчыгынар боор-дур. Ынчалдыр чажытынып чорааш, шуут аарыг кижини апар (хоочулу).

—Аныяктарның арагага хамаарылгазының дугайында шинчилел түңнелдер бар ирги бе?

—Бар. Кызыл хоорайның бүгү школалары-биле харылзажып ажылдап турар бис, өөредилге черлери-биле база. Ада-иелери-биле лекция-беседаларны чорудуп, анкеталарны (харыылар ап) долдуртуп турар бис. Эрткен чылын 1,5 муң назы четпээр ортузунга чоруткан шинчилелдерден илерээн болза, арагалаашкынның хоразының дугайында назы четпээр дыка эки билер бооп турар. Айтырган уруглар, оолдарның 95, 1 хуузу араганы хоралыг деп харыылаан. Ол хиреде-ле элээдилер араганы ховар эвес ажыглап турар. Кол чылдаганы—долгандыр турар кижилеринде, үежи эштерин өттүнеринде. Уруглар, оолдар бодунун компаниязынга баштын азы улуг кижини болуксааш, арага азы таакпыны, ол ышкаш наркотикти ажыглап, шенеп эгелээри илерээн. Үе-чергеи оол азы уруг-биле таныжып алыксааш, дидимненип алыры-биле ажыглап турар элээдилер кайы хөй. Баштайгы ынакшылы хары чок болган таварылгаларда өг-бүлезинде ада-иезиниң аразында нарын харылзаалардан муңчулгаш ийикпе. Эш-өөрү-биле маргылдаалыг айтырыглар тургустунганда. Ол берге айтырыгларны шийтпирлээр арга тыппайн, араганы ижип, наркотиктиг бүдүмелдерни ажыглап эгелеп турарын аныяктар анкеталар долдурал тургаш айыткан болуп турар.

Араганың амданын амзаан 7 хар чедир уруглар 0,8 хуу болган. 7-ден 10 хар чедир — 5,2 хуу. 17 хандан өрү 55 хуу. Ортумаа-биле 14 хардан эгелеп уруглар, оолдар арагалап турар. Ынчангаш ада-иелер, башкылар, эмчилер, хөй-ниити ажылдакчылары, эрге-хоойлу ажылдакчылары демнежип тургаш, профилактика ажылын күштелдирер ужурулу бис.

—Эмнедириниң кандыг аргалары барыл? Силер-ниңге келиринден эпчосунуп, чажытынып чоруур аарыг кижилерге чүң сүмелеп болур силер, Ирина Опанасовна?

—Аарыгны чажырган херээ чок. Эмнедир апар. Өске эмнелгелер-биле бир дөмөй эмнелгедир. Эмнедип келбес-даа болза, оода эмчилерден консультация, арга-сүмө ап кээрин сүмелээр-дир бис. Учетка туруксаас болза, анонимниг эмнээшкынни чорудуп болур бис, ол харын төлевирлиг. Арагадан эмнедир өртөктөг деп чугаа чон ортузунда чоруп турар деп билер бис, ол шын эвес. Аарыг кижиниң документилери четче-ле болза, өске эмнелгелерде ышкаш халас чыттырып эмнеп турар бис. Бистиңде тускай лаборатория болгаш чинээр кабинеттер база ажылдап турар. Эмчилерден аңгыда психологтар, социал ажылдакчыларывыс база аарыг кижилер-биле улуг ажылды чорудуп турар. Эң-не кол чүүл — эмнедип келген кижини боду эки тура-биле арагадан адырып алыр күзелдиг болур ужурулу. Ынчан эмнээшкын дээш-тиг болур, ынчан эмнээшкынниң түннели эки болур. Бир эвес төрөл-дөргүлү арагачы кижизин албадал-биле эмнелгеге эккеп чыттырып каар-даа болза, оон эки түннел үнери берге. Ынчангаш хамыктың мурнунда ол кижини чугаа, ол кижиниң бодунун шийтпири кол рольду ойнаар дээрзин билзе чогуур.

—Эмнедип алгаш арага ишпейн баарының хуусаазына хамаарыштыр кандыг сан-түңнер бар ирги?

—Ол талазы-биле бистиң көргүзүлгелеривис чогуу эки. 0,5—1 чыл чедир ишпейн баары эмнеткен кижилеривистин 18,4 хуузу (864 кижини) болуп турар. 1-ден 2 чылга чедир—9,2 хуузу (430). 2 чылдан хөй үеде — 8,1 хуу (382 кижини). А 3-тен 5 чылга чедир үр үеде ишпейн баар таварылгаларның көргүзүү РФ-тин деңгээли-биле бистиңде эки болуп турар. Бо эки чүүл-биле кады багай талазын база айтыр апар. Эмнедип алгаш элээн болганда катап арагалап алгаш баксырааш, чүгө эмчиге кээп, амы-тынныг артып турар кижилеривис база хөй. Кижиниң тура-соруундан, шийтпирлиинден кол хамааржыр дээрим ол-дур ийин.

—Эмнээриниң хуусаазы кайы хире болулаарыл?

—Ол база аарыг кижиниң байдалындан хамааржыр. Ортумаа-биле 17-18 хонук. Ынчалза-даа бистиңде оруннар чедишпес, а берге байдалдыг кижилер хөй кээп

турар болгаш, эмнедип турар аарыг кижилеривисти 10-12 хонганда төрелдериниң харыысалгазынга үндүр бижири ужура таваржып турар бис. Ужуру болза, долу курстун эмнээшкын 30 хонук болур ужурулу. Долу эмнээшкын алган соонда безин ол кижини-биле бистиң социал ажылдакчыларывыс улай ажылдаар. Оларның документилерин четчелээр. Катап кылдыр-тыр (читкен таварылгада), өг-бүлезин-биле эптештирип, чогуур байдалды тургустур, ажыл-агый тыпчыр дээр чижектиг ажыл-ла хөй.

Хүннүң-не 5-тен 10 чедир кижилер эмчиге чыдып эмнедир-биле кээп турар. Ынчангаш чамдыктарын үндүр бижээш-ле, өскелерин удур кири бижири, чыттырып турар бис. Бистиң салбырда 67-ле орун бар. Ынчангаш ол доктаамал долу турар. Кожууннардан база аарыг улустар кээр болгай.

—Эмнелгелерни улгаттыр тудар, оруннарның санын өстүрери негетинип турар ышкажыл?

—Сагыш-сеткил болгаш мага-бодунун байдалы быжыккан, ажыктыг ажылды кылып шыдаар, өг-бүлезиниң чөлөнгини болуп шыдаар кижилерни кадык кижини ниилелге эгидер дээр сорулгавыс-ла бо. Бо улуг сорулганы чедип алырда, чүгө эмнээринче эвес, а кижилерни кадыкшыдар ажылды база кол кичээнгейге ап, ону чорудар ужурулу бис. Тускай улуг наркодиспансер азы реабилитация төвү республикага херек апарган ийин. Ынчангаш комплекстиг планнаттыг ажылды чорудары чугула.

Ирина Опанасовна-биле чугаавысты дооскаш, салбырның палаталарын кезип көрүп, ында эмнедип турар кижилер-биле чугаалаштывыс. Дузалал янзы-бүрү албаның эмчилери карактап, хынал, дуза кадып турарын аарыг улус аажок таарзынып демделээр болду. Аш-чеми-даа эки, эмчилерниң хамаарылгазы-даа дыка эки-дир деп өөрүп демдеглевашаан, арагага чажытып, хилинчектенип чорбайн, бо эмнелгеге кээп эмнедип алырын сүмелеп, оларның чагыын боттары ышкаш кижилерге солун арнын дамчыштыр чедирерин чугаалап турдулар. Буянныг эмчилериниң ажыл-херээнге экинни күзеп, аарыг кижилерге кадыкшыл байдалын дүргөн быжыктырып алырын күзеп байырлаштывыс. А арагага хамаарыштыр кандыг түннел үндүрерин номчукчу бүрүзү боду шийтпирлээр апар.

Шаг-шаандан бээр тываларның езу-чаңчылында 40 хар четпээр кижини арага амзаас турган. Мерген өгбелеривис кадык салгал төрүтүннеринге, чуртун сайзырал хөгжүлдизинге угаан-медерели болгаш мага-боду кадык салгал херек дээрзин билип, «араганың кырынга чам үнер» деп, ону чүгө хүндүткелдин ак чеми кылдыр амзап ажыглап чораан болгай. Өгбелеривистин ол чагай чаңчылын салгалдарывыска катап эгидери-биле демниг хөдөлишкынни кылылынар, чонум.

Хүндүлүг Шолбан Валерьевич! Бис, Кызыл хоорайда 4 дугаарлыг чуртталга-тудуг кооперативиниң кежигүннери (пайщиктери), чурттаар оран-сававыстың тудуунун доостурун 20 чылдың дургузунда манап келдирис. 1990 чылда Кызыл хоорайның күүсекчи комитетиниң шийтпири-биле ЧТК-4-тү тургускан. Ол-ла чылын дыка хөй кижилер кежигүнге кирип, баштайгы дадывырны төлөз. Чижээ, үш өрээлдиг квартира дээш дугаары 7173 Ажаалга банкызының № 3012 деп агар санынче 155667 рубльди төлөдирис. Ол өртек-үнези 1990 чылда дыка улуг турган. Ол-ла үш өрээл квартираның төлөдиринге немей 1992 чылда Ажаалга банкызындан чээли алгаш, 27 муң рубльди база киридивис. А 1993 чылда 20242 рубльди база немей төлөз, ол үеде үш өрээлдиг квартираның өрттөн төндүр дуглаан бис.

2003 чылда ол тос каат чуртталга бажыңының 9 подъездизиниң 6-зы дужааттынып, дыка хөй чурттакчылары көжүп кирген. А арткан үш подъездизиниң пайщиктери — 100 хире өг-бүлө куруг арткан бис. Бистин аравыста социал байдалының талазы-биле хөй ажы-төлүг, бот-иелер, пенсионерлер, бюджет

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оолга Тыва Республиканың кожуннарында болгаш Кызыл хоорайда чурттап чоруур 4 дугаар чуртталга-тудуг кооперативиниң хөй санныг кежигүннеринден

ДИЛЕГ-БИЛДИРИИШКИН

жет адырының ажилдакчылары дээш, кымнарны чок дээр. Оларның аразындан квартираны манап тура, чок апарганнар база бар.

2005 чылда РФ-тин Президентизи В. Путин-биле дорт эфир үезинде ЧТК-4-түн кежигүнү А. Ваккар бажыңының салым-хуузу-нун дугайында айтырыгны салган. Ооң соонда 2005 чылдың декабрь 14-те ТР-ниң Тудуг яамызындан «ЧТК-4-тү төндүр тудар» деп хары келген.

2008 чылдың республика бюджетинге бажың тудуунун төлөвилел-смета документациязын кылыры дээш 5 млн. рубльди быжыглаан турган. ТР-ниң Тудуг яамызы кым чагыкчы болурун тодарадып албаанындан ол акша-хөргөңизи шимчээшкин чок арткан. Ам ТР-ниң Чазаа-биле ТР-ниң Улуг Хуралы чаңгыс аай шийтирип үндүрери кол рольду ойнар боор.

Хүндүлүг Шолбан Валерьевич! ЧТК-4-түн 100 пайщици (өг-бүлө кежигүннери-биле 500 хире кижиге) өртек-үнезин төлөп каан квартираларыны 20 чыл дургузунда манап чадааш, бистин бажыңы-выстың тудуунун талазы-биле хайгааралды Силер боттарыңар алырыңарны улуг идегел-биле диледивис.

Силер республиканың Баштыңы болуп үш чыл ажилдадыңар. Ол кыска үеде республиканың социал-хөгжүлдизинге, бурунгаар сайзыралыңа дыка-ла хөй чүүлдерни кылганыңарны бис, бөдүүн чон, эскерип, чоргаарланып чоруур-дур бис. Ынчангаш Силерге бүзүреливис улуг.

А. Ооржак, Я. Оюн, В. Монгуш дээш, ЧТК-4-түн хөй санныг кежигүннеринден. (Шупту 10 кижиге ат салган).

• Бай-Тайгадан медээлер

ХЫНАЛДАНЫ КҮШТЕЛДИРГЕН

Эрткен чүс чылдың 50 чылдарында туттунган бажыңнар эргижиреп, озал-ондактыг байдалче ала-чаңгаар шилчээни дүвүрелди болдуруп турар. Тээли суурда Кошкар-оол аттыг кудумчунун 42 дугаарлыг бажыңының бир квартираның дээвири сөктүп баткаш, шала кырынче кээп дүшкен. Харын-даа ол үеде, март 30-де, хүндүс бажыңга кижиге турбаан. Адреси дуза чедирериниң даңзынче ол квартираның чурттакчыларын кириген. Онза айылы-халапты чайладырының талазы-биле комиссияның даргазы Василий Донгак бо болушкун соонда, хыналданы күштелдирген.

КЫЗЫМАК ЧОЛААЧЫЛАР

Бо кыжын харның кылыны 25-30 см четкен болгаш Кара-Хөл сумузу-нун чурттакчыларының азыраан малынга берге байдал тургустунган. Аныяк чоллаачылар: Григорий Иргит, Чалгын-оол Күжүгет күчүлүг КАМАЗтары-биле Абакан, Кызыл хоорай-

лардан пресстээн мал чемин, комбикормну эккеп, чонга дүжүрүп бергенер. Тимофей Доора трактору-биле хөртүк хардан оруктарны үстүрүп, арыглап каапкан. Бо ажил-ишчи оолдарга чон өөрүп четтиргенин чугаалап турар.

Ортун-оол САЛЧАК.

Кара-Хөл сумузу.

• Культура амыдыралындан

«ЫРЛА-ЛА, ЧҮРЭЭМ...»

Эрткен субботада, апрель 10-да, Улусчу чогаадылга бажыңыга композитор болгаш ыраажы Владимир Бюрбюевич Серенниң «Ырла-ла, чүрээм...» деп юбилейлиг концерти болуп эрткен.

Байылыг кежээге В.Серенниң төрөл-дөргүлү, мөгөйкчилери база найысылалдың аалчылары ынак ырларын болгаш чаа күүсеттиниң турар ырларны дыңнаар аргалыг болган. Композиторнуң юбилейлиг концертинге Демир-оол Кежиктиг, Анзат Куулар, Эльвира Доулак, «Агым» бөлүү база оон-даа өске коллективтер киришкен.

Бистин корр.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажыңда чаа 30 квартиралыг, чурттаарыңа аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира—44 дөрбелчин метр; 2 өрээлдин—72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылганы, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а, телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактың соонда 5-89-31. Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-2525.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизи берип турар.

ТРАНСПОРТ ШИМЧЭЭШКИНИ ХАГДЫНГАН

ТР-ниң «Тываавторук» автомобиль оруктарының эргелели Шагаан-Арыг — Эйлиг-Хем автооруктун 6 км черинде дош кыры-биле «Эйлиг-Хем» кежигде транспорт шимчээшкини апрель 11-ден эгелеп хагдынган дээрзин сонургалдыг организацияларга дыңнадып тур.

Чалыыларның чараш мөөрейи «СУМБЕР-УУЛА-2010» чалап тур

Тывада сурагжый берген хөй-хөй салым-чаяаның ыраажыларның чайынналып үнген эстрада ырларының республика чергелиг «Сумбер-Уула» ыры мөөрейинче киржикчилерни болгаш к-р\кч\лерни апрель 23-24 хүннеринде Сүт-Хөл кожунунун Бора-Тайга көдээ Культура бажыңы чалап тур.

Мөөрейниң негелделери:

1. Киржикчилери: 15-19 харлыг (паспорт езугаар).
2. Ийи аңгы хевирниң тыва болгаш өске дыл кырында 2 ырыны күүседир.

Дадывыры: 500 рубль.

Харылзажыр телефон: 8-913-351-98-25.

Оргкомитет.

Чагаалар аразында

ХООРАЙЫВЫС ЧААРТТЫНЫП АЯН КИРИП ТУРАР

Кандыг-даа кижиниң чурттап турар черин байдалындан ооң сагыш-сеткили, кадыкшылы хамаарылгалыг болур.

Хоорайның мэри Владислав Товарищтаевич Ховалыг томуylатырганындан бээр бир чыл ажып турар. Бо кыска хуусааның дургузунда хоорайның чаартылгазы кижиге бүрүзүнүн караанга илдең оруктарны көөргө, сагыш-сеткил чайгаар чырып кээр, ол оруктар аажок делгем, дески, эки шынарлыг кылдынган. Улуг хоорайларда оруктардан дудак чок. Светофорлар чаа хевир-биле кылдынган, чараш, көрүштүг, чаастыг, хаттыг-даа үелерде чаглектаныр черлерни кылган, кудумчулар дүнелерде чырык, көрүштүг. Орукту делгемчидип, экижидип, светофорлар айтып турда-ла, чоллаачылар озал-ондак кылып турары хомуданчыг.

Хаттыг-чаастыг үелерде автобус доктаар черлерде сандайларны немештир кылганы кончуг таарымчалыг. Ол хире кылып каан хат-чаастан чаглектаныр чүүлдерни үрөп турар кижилер бары хомуданчыг.

Орук кыдыында өзүп турар теректерни болгаш өске-даа үнүштерни чараштыр кезип, таарып турары аянныг. Хоорайда хөй каат бажыңнарның даштын янзы-бүрү будуктар-биле чугайлап кааны көскү. Хоорайывыс улам аян кирип турар.

Кышкы үеде Чаа чылдың шивижигежин чараш, көрүштүг тургускаш каастааны кайгамчык чараш. Янзы-бүрү дүрзулерни кижиге көрүп көрбээн доштар-биле кылганы кончуг көрүштүг бооп турду. Улуг-бичии кижилерге агаарлап, дыштанырынга таарымчалыг узун-кыска чунгуларны аянныг кылган. Алдан-Маадыр аттыг музейниң ишти-даштын чаартып, янзы-бүрү чечектерни олуртканы кайгамчык эки.

Мооң мурнунда орук-чирик

багай дээш «Тайга» станция кышкы үеде хаап турганын бис бис. Ам ында дыштанып турар Орукту сагыш ышкыш кылып каа кайгамчык эки. Ында кайың-дыштаныкчылар кээп, хаакчы маргылдааларны эрттирип турар. Маргылдаалар үезинде чалыг даргазы, Чазак Даргазы чон-биде тудуш болуп турар. «Тайга» станциязын чонну дыштанзын дээ ажиткан чер-дир, ол хирезин чамдык кижилерниң аңаа барга арагалап турары харааданчыг.

Хоорайывыс арыг-силег болуп деп бодавас аныяктар бол олар тоорук картын октап, боктадырып турарлар. Хоорайда, кужууннарда хөй автобустар, шиналар кээп турары конч өөрүнчүг. Чараш автобустар чаа, делгем оруктарга чоруттары өөрүнчүг.

Чазак биле найысылалдың мэриязы кады сүмележип ажалдап турары дыка таарымчалыг. 2009 чылды эки үдээн бис деп санап турар мен. Ооң мурнунда чондарда аас-дыл үндүрер «депутаттарның» ыдыды читкен, эки-дир Аас-дыл чокта, ажыл-хожул шудаар дээрим ол-дур ийин. Кызыл хоорай мэриязынга хөй кижиге ажилдаан, ынчалза-даа хоорайывыс кажандыг мындыг аянып турбаан. Оруктар коргунчуг байдалга турган болгай. Бо чалыг даргазын, аргалыг болза, чалыг чылче катап-катап улаштыр соот алыр болза деп бодадыг мен. Чалдизе, аныяк, энергиялыг, кышкы ажылының түннелдери дораа көстүп келген чогаадыкчы даргазы Владислав Товарищтаевич Ховалыг бүзүрелдиг удуртук дээрзин бадыткады, мен аны бүзүрээр мен.

Хөвөө ООРЖАК

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, окулга — 2-03-87, көдээ ажил-агый, чагаа — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8890. Чагыг 40. Номерни парлагаче дужааганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б.ОАО Банк «Тываагроиндустрия» Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 301018106000000000729 БИК 049304729

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортоаң Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаган (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодаалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыннадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.